

műemléki együttes jellegével őrzi az akkori építőmesterek által a polgároknak alakított városrészt. És épült néhány sikerült új Lőver-lakóház is. A Lővernek a városhoz kapcsolása tekintetében a 20. század végén megépített Frankenburg úti aluljáró pedig döntő lépést és eredményt jelent.

Ehhez az aluljáróhoz kapcsolódva meg kell említenem, hogy a Wälder József városi főmérnök által 1905-ben készített „szabályozási terv” a város építészeti alakításának egyik kimagasló munkája és saját korában eredménnyel kecsegtető mérföldköve volt. Sajnos az első világháború elgázolta a terv készítése idején joggal remélt néhány premisszát. Így a város lélekszámának az elképzelt (és számításokkal akkor igazolt) megnégyszereződésének, valamint a vasútvonalak töltésre emelésével a közúti keresztezések szintben értelmezett elválasztásának elmaradását. Mégis Wälder József tervei alakult az Alsólőver új úthálózata, lakóházas beépítése. Most, közel száz évvel a szabályozási terv készítését követően, a várost és a Lővert összekötő közúti aluljárókból ugyan csak a második készül el, de az eltelt száz év alatt gyökeresen megváltozott közlekedési helyzethez igazodva végeredményben mégiscsak Wälder József célkitűzéseinek a jegyében.

Befejezésként arról szeretnék beszámolni, hogy Sopron város megkeresésére 2010-ben Winkler Gábor elkészítette a helyi védelemmel megőrzendő legújabb-kori soproni épületeket, melyeket nem véd még országos jegyzékbe sorolás. Örvendetes ez a kezdeményezés, és remélem azokból az épületekből is megőriz néhányat, amelyet abban az évszázadban építettek, melynek második felében a soproni építkezések élő tanúja lehettem.

SZAKÁL ERNŐ

Szobrászművész – műemlékes restaurátor életutam (1. rész) Közzéteszi: Dávid Ferenc

Valamely belső kényszertől indítatva 1997 nyarán elhatároztam, hogy az életutamnak a szobrászati és műemlékes múltjából a soproni vonatkozásúakat csokorba gyűjtöm. Talán azért teszem ezt, mert idekötő emlékképeim látens módon úgy élnek bennem, mint egy letűnt világ visszfényei.

Sopronhoz egész életemben gyermekien ragaszkodtam, hiszen szülővárosom és állandó lakhelyem itt van. Negyedik gyermekként szüleim lakásában 1913. július 14-én az Ógabona tér 18. számú házban láttam meg a napvilágot, amelynek külső képe máig megőrizte 1790 körüli copf stílusjegyeit, műemlék voltának köszönhetően. A sarokháznak Újteleki utcára néző szárnyában laktunk egy földszinti három szoba-konyhás főbérletben, mely nem volt összkomfortos, nem volt bevezetve sem gáz, sem vízvezeték. A vizet egy jó vizű hűzőkút szolgáltatta, és az árnyékszék deszkaajtaja az udvarra nyílt. Édesanyámnak az utcasarkon egy kis rövidáru-kézimunka boltja volt és Édesapám festő-mázoló műhelye és raktára az udvar végében. A macskaköves kapualj szé-

lességében folytatódó udvart a ház végében egy földszintes lakószárny és egy pajta határolta nagyobb térré szélesedve ki, hol a gyereksereg kitombolhatta játék- és mozgásigényét. Emellett izgalmas és érdekes volt néhány felnőtt tevékenysége, mint a kötélverő házaspár volt egy időszakban és a titokzatos, mogorva puskművész vagy a kucséberé, de látványokban az utca is bővelkedett.

A menetrendszerűen közlekedő villamos, a marhacsorda naponkénti kihajtása és visszatérése, a szekerek és fogatok mindennapossága mellett különböző katonai alakulatok felvonulásai, a gyalogság, lovasság és tüzérség mellett a fő attrakció a katona-zenekar csinnadrattája volt, és az Első Világháborús kakastollas veteránok zenés parádéja.

Zenei élményekhez térzenéken, a templomban és a színházban jutottam, mert hangversenyekre nem járt a család, de Nagymamám gyakran elvitt magával a színház délutáni előadásaira, mert imádta az operetteket. Szenvedélyesen olvasott, amihez az anyagot a városi könyvtár szolgáltatta, mely lehetőséget a gyerekek, így jómagam is már korán igénybe vettük. Otthon a könyvállványon lexikonok, útirajzok és verseskötetek mellett a szépirodalmi műveket is megtalálhattuk, ha nem is volt nagy a választék.

Óvodai és elemi iskolai éveimről semmi érdemleges nem rögzítődött agysejtjeimben azon kívül, hogy a Zsilip utcai óvodában jó volt minden és az Evangélikus népiszkolában is. Tárgyi emlékként megmaradt a palatáblám is, fakerete nélkül, melyen a betűvetés és számolás alapelemeit gyakoroltam amellett, hogy rajzoltam is rá. A negyedik osztályt csupa dicséretessel végeztem el, külön megemlítve itt azt, hogy a magyar olvasás, írás és nyelvtan mellett ugyanígy szerepelt a német nyelv is a szálkás betűivel, gótikus betűformáival. Ezek ismerete alapozta meg későbbi eredményes kutatásaimat a németnyelvű, középkorról szóló szakirodalom tanulmányozása területén.

Következett az úgynevezett középiskola, felvettek a Soproni Állami Széchenyi István főreáliskolába. Értesítóm tanúsága szerint az első osztályban tanított kilenc tárgy osztályzataiból négy volt elégséges, ebből kettő csillagos. Az év végére végül sikerült a négy elégségeshez egy elégtelent is beszereznem, úgy, hogy az augusztusi javítóvizsga után a második osztályba léphettem. Kisebb változásokkal lényegében hasonlóképp folytatódott a rangsorolásom a negyedik osztály befejezéséig, amikor már csak öt elégségesem volt a szabadkézi rajz és a testgyakorlás két jelese mellett.

Édesapám az értesítőt alá sem írta, csak azt javasolta, hogy ezek után ne is gondoljak a Széchenyire, csak töltsöm jól a vakációt, és ősszel meglátjuk, mi adódik. A nyár vége felé közölte velem, hogy a szeptember hónapot próbaidőként egy kőfaragó mesternél fogom tölteni, és ha ott velem meg lesznek elégedve, és ha én is úgy akarom, megköthetjük a szerződést. Hogyha nem tetszene, hát keresünk más mesterséget, hogy kedvemre való legyen, mert különben az egész semmit sem ér.

[1927] Szeptember elsején reggel jelentkeztem Mechle Béla okleveles kőfaragó mesternél, aki egyenest a kőfaragó műhelybe vezetett és bemutatott a segédeknek és egyet szinte ünnepélyesen felkért, hogy egy hónapon át legyen szakmai oktatóm (1. kép). Bossart úr komoly úr volt, aki feladatát is komolyan vette. Mint később megtapasztalhattam, ő volt a négy segéd közül a legsokoldalúbb és az egyetlen, aki a gránit faragásban is jártas volt.

A mester, akit főnök úrnak kellett szólítanom, kijelölt egy szabad öltözőszekrényrészt, majd kezembe adott egy kisebb, már használt fabunkót, pár la-

pos-vésőt, személyi szerszámként. A társalgási és így a szakmai nyelv a német volt, csak a főnök szólt magyarul hozzám, ami kivételes volt bizonyos fokig, amiképp Szabad Királyi Sopron Város ipariskolájában a második osztályban kezdtem. Az asztalosok és ácsok között egyedül voltam kőfaragó. Ennek köszönhettem a szakoktató Sipos tanár úr különóráit, kőszerkezeti rajzokat másoltatva velem, de lerajzoltam faipari szerkezeteket is, különösen az ácsszerkezeteket szerettem. A negyedik évfolyam befejeztével egy jutalomkönyvet kaptam, Bossányi *Építészeti alaktan* című könyvét mely sok-sok ábrával, ismertető szöveggel értelmezte a történeti stílusoknak jól válogatott építészeti formakincsét, a fáraókoritól az antik és a középkoron át a reneszánsz és a barokk építőművészetig. Ez a könyv indította el bennem máig tartó szenvedélyes vonzódásomat a jó szakkönyvekhez.

1. kép. A kőfaragóinas a Mechle műhely udvarán 1929 körül. Szakál Ernő Múzeum-alapítvány, Pereszteg

A kőfaragóműhelyben a sikeres próbaidő után a mester, a főnök következetesen vezetett be a mesterségbe, fokról-fokra céltudatosan. Ő maga műhelymunkát nem végzett a sablonkészítéseken túlmenően, ezért nálam a mintegy 8-10 alkalmazottnak az egyéni jóakarátán sok múlt. Mindennapi teendőim közé tartozott, hogy negyedórával munkakezdés előtt felnyissam a műhelyzárakat, és a kőfaragóműhely faliórája szerint a munkakezdést bekondítsam. Délelőtt a segédeknek tízóraitak vásároltam, mert

más nekem a főnök utasítása szerint nem parancsolhatott, míg a csiszolóműhelyben és a cementlapgyártásban dolgoztam.

A déli ebédszünetet a kőfaragósegédek a műhelyben töltötték, ott fogyasztották el a magukkal hozott étkeket, és még a közelben lakó öregsegéd sem ment haza, neki a lánya hozta éthordóban. Szokás volt az is, hogy az ebédszünet alatt az ott dolgozókon kívül senki sem tartózkodhatott a műhelyben, amit még a főnök is tiszteletben tartott, csak én nem, mert biciklivel hazajártam ebédelni. Akkor még nem tudhattam, hogy itt sajátos középkori kollektíva szokása még élt, és hogy a középkori építőpáhollyal, a Bauhütte szelleme kézzelfogható volt az egy lábú ülőszékben, amilyenek a koraközépkori munkajeleneteket ábrázoló francia és a német képeken épp úgy fellelhetők, mint a hagyományos szerszámok ábrázolásain. Középkori eredetűek voltak a felkérések kötelező formalitásai, amikor például valaki befejezett egy kőfaragványt és azt kézi erővel vagy a kétkerekű kőszállító kocsin ki kellett vinni a műhelyből. Az emberi közösségi és kölcsönös magatartás nélkül a munkavégzés lehetetlenné vált volna, mert segítő kezekre mindenki rászorult. Egy ember tehetetlen egy súlyos kötömb esetében, ketten már rutinosan valahogy, négyen azonban már biztonságosan, szinte könnyen emelik, szállítják az emelők és görgők segítségével a több tonnást is. A kézi erő és kéziszerszámok korában, a kőipari gépesítés kezdetén voltunk, jól ellátva ősi kőfűrészekkel és vésőkkel, a legigényesebb követelményeknek eleget téve.

Eleinte csak könnyen faragható fertőrákosi és margitbányai kövekkel volt dolgom, és mire a kemény mészkövek és márványok a kezem alá kerültek, már túl voltam a nehezén. Még inas koromban rengeteg betűt véstem az akkor százával készült műkökeresztekre, a hősi temető lankáira. Beletanultam a márványok és gránitok felíratvésésébe is. Naponta 50-60 darab vésőt elkoptattam, mert ez időben nálunk még nem voltak elterjedve az önedző és vídia acélok.

Alkalmilag szobrászok is dolgoztak a cégnél, egy helybeli faszobrász, aki főként a virágdíszeket, angyalkákat és kisebb korpuszokat faragta a sírkövekre. Alig állt szóba velünk. A nagy plasztikákat egy Bécsből hozatott szobrász faragra, aki végtelenül nyílt, közvetlen modorával reám is erősen hatott, amire alkalom adódott a mikor a mester engem a szobornagyoláshoz mellé adott. Túl voltam a segédvizsgán is, amikor először megtapasztalhattam az „alla prima” szoborfaragás alapszabályait. Egy hősi emlékműnek a másfél életnagyságú alakja volt a fegyverét jobb kezével, bal kezével a magyar címert tartó az első világháborús bakaöltözetben délcegen álló figura. Heteken át dolgoztam Blaschke úr utasításai szerint a nagyoláson, kíváncsian lesve, hogyan dolgozik a művész. Hamarosan barátságába fogadott és mind többet bízott rám, tanított és korrigált folyamatosan miközben személyesen ő is faragott. Eddig nem látott kőszobrász szerszámaira, a vésőkre, reszelőkre és formagyalukra olyannyira rácsodálkoztam, hogy amikor befejezte itt tartózkodását, és elbúcsúzott, egy sorozat számmal ajándékozott meg.

Úgy tűnt, hogy a szakmai életutam a kőfaragó műhelyben fog kibontakozni, amikor váratlanul az 1933-as esztendő januárjában olyan helyzetbe jutott a cég, hogy szembekerültem a több héten át tartó munkaszünetekkel és nem tudtam mit kezdeni a szokatlanul sok szabadidőmmel. Szinte ösztönösen felkerestem Horváth József

festőművész rajztanáromat azzal a kéréssel, hogy a Széchenyiben tartott szabadkézi rajzórakon én is részt vehessek, melyeken a tanórákon kívül több tanítványával külön foglalkozott. Még emlékezett rám, elfogadott, és ezután szorgalmasan jártam a különórákra. Ezalatt behatóan arra ösztökélt, hogy ne maradjak meg a kőfaragó mesterségnél, hanem tanuljak tovább az Iparművészeti iskolán, Budapesten. Következeteségére a naiv ellenérveim hatástalanok voltak, így amikor a kényszerszünet után újra dolgoztam a műhelyben, a munkaadóm engedélyezte, hogy a rajzórákra továbbra is járjak, amennyiben a kiesett munkaórákat szombati napokon bepótolom.

Felkészülten utaztam Budapestre, amikor eljött az ideje a felvételi vizsgának, mely azzal zárult, hogy felvételtem a díszítő szobrász szakra. Közben megismerkedtem egy ott ügyelő kék köpenyes hölgygel, aki barátságosan érdeklődött, hogy budapesti vagyok-e vagy vidéki. Altiszt volt a szobrász szakon, a mindenki Lecskó nénije, és tájékozódásának az lett a vége, hogy ez estén már kiadó szobájában térhettem nyugovóra. Ennél kegyesebb nem is lehetett volna hozzám a sors, mert végül az egész tanulmányi időt, kerekén hat esztendő, albérlőként nála töltöttem. Lecskó mamának szólítottam, mert anyai gondoskodott rólam azzal is, hogy a lakbérben benne foglaltatott a szerény reggeli a szoba takarításával egyetemlegesen. A lakás közel az iskolához, egy múlt századi pesti bérház második emeletén az udvari gangtól nyílt a konyhára, onnan a lakószobába. Lecskó mama hálópelye az összecukható vaságy a hosszú konyha végében egy függöny mögött állott a komforthiányos és mégis nagyon kedves lakásban.

Meleg ebédhez a főiskolás menzán jutottam, ami ínségkonyhás koszt volt, de a szüleim küldötte élelmiszerek valamelyest kiegészítették a havonta hazaküldött kimosnivaló fehérneműm visszaújtján a hazai ízek varázsával.

Az iskolában naponta nyolc, szombaton négy tanóra volt a gyakorlati alapokra épülő művészeti oktatás. Négyen voltunk elsőéves szobrászok, és Mátrai Lajos tanár úr vezetett be bennünket a szobrászat sokrétű technikai vonatkozásaiba. A műtermi tanműhelyben gyalupadok, kovácsüllők és satuk voltak, minden szerszámot, különféle fa és fém anyagokat kézhez vehettünk, hogy a szoborkészítés bonyolult technikai műveleteit elsajátíthassuk. A szerszámkészítéssel kezdtük, mintázófák, kaparógyűrűk, mérő- és aránykörzők elkészítésével, hogy mindeninek legyen sajátja. A szoborvázak készítésének folyamán már alig vártuk a mintázás kezdetét. Feladataink változatosak voltak. Mintául szolgáló gipsz fejeket és figurákat azonos méretben nagyított vagy kisebbített méretben kellett megmintáznunk. Akkor eljött az agyagmodell gipszöntési munkája. Ezt a gipszöntőműhely művezetőjéről, Sehr bácsitól okítva tanultuk és gyakoroltuk a vakformázás, a pozitív öntés fortélyait, majd a sokszorosító negatívok készítésének technológiáját.

A tanév végén igazán nekem valónak értékeltem az iskolát, átérezve, hogy egy év alatt az iskolának való tanítvány lett belőlem. A záróünnepen első díjas dicséző okmányt kaptam szabadkézi, természet utáni és építészeti rajzból, és a betűvetésből.

A nyári vakációt az ismert soproni kőfaragó műhelyben töltöttem, ahol mindenki örömmel fogadott némi büszkeséggel, hiszen a neveltjük voltam. A főnök beleegyezett abba, hogy csak akkordban, teljesítmény szerinti bérért, kötetlen munkaidőben dolgozzam, ami nekem anyagilag sokat jelentett a következő tanév időtartamára. Szerettem volna az új iskolai barátaimmal, néhány osztálytárrsal olyan rendezvényekre

járni, melyekről beszámoltak és hívtak is, s amelyekről az anyagiak szűkös volta miatt akkor le kellett mondanom.

A második tanév több kedvező fordulatot hozott, mert tandíjmentes lettem és egy azon kiválasztott hallgatók közül, akik az iskolától fizetett menzát, a déli étkezést élvezhette. Mert élvezet volt beülni a közeli Szívós étterem számunkra fenntartott bokszába, ahol az udvarias pincér a finom, bőséges menüt elénk tálalta. Anyagi lehetőségeim is javulóban voltak, mert betűvetés tanárom beprotezsált a Honvédtiszti vívó klub vezetőségéhez, akiknek alkalmanként okleveleket rajzoltam, írtam és festettem pergamenre, díszes iniciálékkal, gót- vagy latin betűs méltató szövegekkel, amit nagyon méltányosan, uralan díjaztak.

Anyagi lehetőségeim tehát javulófélben voltak, jutott már fedett uszodai- és műjégpálya bérletre is, évfolyamtárs barátaim társaságában. A rendszeres sportolásra már inaskoromban rászoktam, mert tornára jártam a Papréti tornacsarnokba és szerettem úszni, korcsolyázni és síelni szórakozásul, és társaságban. Szép emlékeim fűződnek a táncos bálókhoz, és amikor a budapesti kollégák révén megismerkedtem a Szabadegyetem kínálta lehetőségekkel, a színes élvezetes előadásokon egy új világkép tárult fel előttem. Baktay Ervin Indiáról szóló vetített képes előadásaira máig élénken emlékszem. Az Iparművészeti Múzeum könyvtára pedig kimeríthetetlen kincsesbányának tűnt, ahol szívesen elidőztem a tanórák után.

Harmadéves voltam, amikor a soproni zeneegyesület jeligés tervpályázatot hirdetett egy Liszt Ferenc emléktábla elkészítésére, mely felhívás úgy éreztem, nekem szólt. Mintegy inspirációt keresve tanulmányozni kezdtem a Zeneművészeti Főiskolán lévő Liszt Múzeum relikviáit, ami igen tanulságos volt számomra, mert a figurális dombormű kompozíciója szinte villanásszerűen kialakult a képzeletemben. Néhány rajzi vázlat után agyagban megmintáztam a reliefet, gipszbe öntöttem, és patináztam. Az egész emléktáblát 1:10 léptékű rajzban ábrázoltam kerettel és feliratszőveggel. Név nélkül, gondosan becsomagolva érkezett meg a relief gipszmintája a soproni zeneegyesülethez, jeligés borítékkal együtt.

A bírálóbizottság az én pályamunkám mellett döntött, és így a jeligés borítékból az én nevem hirdettetett ki. Június elején volt a zsűrizés, és megkaptam a kivitelezési megbízást. Mindössze két hónapom volt a márványanyag beszerzésétől a bronzöntés, a faragás és elhelyezés munkáinak összehangolására és időbeni elvégzésére. Ismerős voltam a szakmai ügyek végzésében, és így programszerűen Liszt Ferenc halálának ötvenedik évfordulóján sor került az ünnepélyes leleplezésre, egy vasárnapi napon, 1936. augusztus másodikán.

Ősszel jöttek újra az iskolás hétköznapiak Budapesten, de másként, mint annak előtte, mert Sopron városának jelentősen megemelt ösztöndíjával már vígan néztem a következő tanév elé. A negyedik évfolyam sok újat hozott, mert szaktanárom a kiváló szobrász Simay Imre lett, és új tárgyként az érmészet Reményi Józsefnél, Domanovszky Endrénél pedig a drapéria és jelmezrajz, melyet akkor vetek be a tervbe.

Kevésbé örültem annak, hogy ugyanekkor katonaköteles lettem, mert besoroztak és be is kellett volna vonulnom a következő kiképzésre hamarosan. Inkább művészeti tanulmányaimra hivatkozva kértem és kaptam egy évi szolgálati halasztási időt, amire

még kétszer sor került, de az igazi hadkötelességet csak elodáztam, időt nyertem. Sikeresen végződött a negyedik tanév is, mert a szaktanfolyamok lezárulásával a legkiválóbb tanulóként az iskola legmagasabb kitüntető okiratát és érmét vehettem át. A szobrász szakon négyen kaptunk kézhez a szakmai jogosítványokat is adó végbizonyítvány. G. Béla ezzel be is fejezte tanulmányait, L[aborcz]. Ferenc a Képzőművészeti Főiskolára, Cs. István Párizsba ment, így aztán egyedül maradtam az ötödéven a művészképzőn, Simaynál. Életnagyságnál valamivel nagyobb aktokat mintáztam, egy ülő női és egy férfialakot ülő, de mégis mozgásbeli pózban kissé klasszikus módon, míg néhány portrét és több egyházi témájú vázlatot lazábban, amire az egyházművészet ikonográfiai stúdiukai inspiráltak.

Az egyik életnagyságú Krisztus-szobromat nem is öntöttem gipszbe, ezért csak fényképfelvétel maradt róla, de bennem maradt, hogy egyszer megvalósuljon Sopronban, amire sok évvel később sor került. Nem került gipszöntésre a képesítő munkám sem, az a kétalakos kompozíció, mely a művészeti szobrászképzés mester-tanítvány szimbólum címet viselhette volna. Közben érméskedtem is a tanórákon kívül a magam kedvtelésére, és kaptam egy soproni megbízást Papp-Váry Elemérné, a Magyar Hiszekegy költője emlékéért megörökítendő emléktábla elkészítésére arra a lövéri házra, ahol egy ideig lakott. Az épület később a második világháború bombatámadásaiban teljesen elpusztult. A hatodév végén, tanulmányaim befejeztével az Iparművészek Országos Egyesülete által a legkiválóbb eredménnyel végzett hallgatónak kitüntetésére alapított érmét nekem adományozták a szakoklevél átadásakor az évvárón. Mindezeknél jelentősebb volt azonban a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztertől adományozott állami ösztöndíjas hely a Római Magyar Akadémiára. Jó tanácsokkal ellátva beszereztem szótárt, útikalauzt, kezdő magántanulónak szóló olasz nyelvkönyvet. Gondosan készültem és miközben gyorsan teltek a hetek és a hónapok, egy fontos tényezőre nem is gondoltam.

Tájékozatlan voltam és naivan meglepődött, amikor útlevelekérésemmel a soproni rendőrkapitányságon adataim közlése és kérésem indoklása után barátságosan értésemre adták, hogy mivel besorozott hadköteles vagyok és szolgálati halasztásom nincsen, bármikor behívhatnak a katonai szolgálatra, ezért most útlevelet nem kaphatok.

Ugyanakkor nagyon szép nyaram volt, igazi vakáció, életemben először szerelmes udvarlással, igazinak érzett viszonzással, teli optimizmussal. Az idő szinte elrohant, mert – nem tudom már a dátumot, hogy mikor – de ugyancsak váratlanul kézhez kaptam katonai behívómat és csak annyira emlékszem vissza, hogy mintegy tíznapi, avagy egyheti időm maradt még ahhoz, hogy szabad emberként cselekedjem. Felkerestem az ösztöndíjas utat adó Közoktatásügyi Minisztérium illetékeseit és elmondtam, hogy behívtak katonai szolgálatra és útlevelet sem kaphattam. Tanácsukra elmentem a Honvédelmi Minisztériumba, ahol jószándékúan tudomásomra adták, hogy beadhatok még a bevonulásom előtt egy méltányos elbírálást kérő kérvényt a Miniszterhez, hivatkozva a tanácsadókra. Haladéktalanul megírtam a kérvényeket, expressz ajánlottan postáztam ezeket. Most már csak az volt hátra, hogy katonaláda híján vásároljak egy kisebb, olcsó bőröndöt és október ötödikén bevonuljak katonai szolgálatom színhelyére, a budapesti Hungária körúton az Andrassy laktanyába, a gépkocsizó tüzérekhez. Legénységi állományba kerültem, mert az érettségit is jelentő végbizonyítvá-

nyom átvételekor huszonnégy éves voltam, és nem a főriftos húsz alatt. Nehéz leírni azt az elkéseredett fásultságot, amellyel a mundért és a kopaszra nyírást fogadtam.

Az úgynevezett törzshöz kerültem, ahol az oktatás-kiképzés drillje épp oly katonás volt, mint a szobaparancsnok szakaszvezető rigolyái, amelyekkel az emeletes ágyakkal szinte zsúfolt hálóteremben a mintegy hatvan főnyi újoncot fegyelmelte. Közel egy hónap elteltével az osztályirodára kerültem küldönci minősítéssel, és küldözgettek is a hadapród urak a konyhára vajas kenyérért, a kantinba cigarettáért, de bőven jutott időm, hogy elüldögéljek az általam fűtött cserépkályha mellett. Csúnya őszi volt, amikor éleslövészeti gyakorlatra készült a dandár és a tisztelt uraknak több tucatnyi terepútvonal térképet kellett rajzolniuk pauszpapírra átmásolással. Közömbös tétlenségem ingerlő lehetett, mert engem is befogtak a rajzok sokszorosítására, s az eredményt ámulva vették tudomásul. A laktanyaparancsnok, F. százados úr még aznap magához hivatott és kikérdezett, hogy hol tanultam rajzolni. Kiderült, hogy semmit sem tud rólam, így még azt is elmondhattam, hogy Rómába szóló ösztöndíjam van, és tulajdonképp ott kellene lennem, mire ő nem szólt semmit és mehettem vissza a helyemre. Néhány nap múlva egyik délután újra hivatott, kurtán közölve, hogy térképet kell rajzolnom másnap reggelre, az ismertető előadóterembe, ahol több nagyméretű fekete iskolatábla függött. Átadott két nagy doboz színes iskolakrétát és olyan térképeket, amelyeken a szeptember elején megindult hitleri német villámháború menetét, Lengyelország lerohanását ábrázolták a naponkénti frontvonalakkal, a vasútvonalak, utak, városok és folyók jelölésével.

Az este elkezdett rajzi munkát reggelre befejeztem és megnyugvásomra F. százados úr meg volt elégedve a teljesítményemmel. Ez sokat jelentett, mert igényességét és hirtelen haragúságát minden beosztottja megtapasztalhatta, ezért jóindulata javamra volt. November utolsó hetében váratlanul behivatott irodájába, katonásan kurtán közölte velem, hogy a hadtestparancsnokság a katonai szolgálat alól felmentett, azonnal leszerelhetek tehát, és mehetek az ...anyám... már másnap a parancs kihirdetése után.

A laktanyában eltöltött közel két hónapban sűrítődött katonai élményeim antimilitaristává, nyári szerelmem hűtlensége kiábrándulttá tettek, de ezeken nem rágódhattam, mert fontosabb teendőim voltak. [1939] December elején Sopronba érkezve most már kiválthattam és kézhez vehettem az érvényes útlevelemet a kiutazási engedéllyel, hogy újra Budapestre utazva az olasz követségen belepecsételjék a vízumot a beutazáshoz. Jött a végleges készülődés, csomagolás, búcsúzkodás az itthoniaktól és az indulás Budapestről 20-án az esti gyorsvonattal.

Útitársaim a másodosztályú fölkében disszidáló búskomor lengyelek voltak, ami rám erősen hatott, mert valamiképp én is valamitől elmenekülőnek éreztem magamat, így a hangulatom, a közérzetem semmiképp sem volt vidám. Mogorván folytak a vámvizsgálatok is, közömbösen, formálisan, csak az olaszok voltak udvarias-figyelmesek.

Rómában taxival mentem a Termini pályaudvarról a Via Giulia-ba, az Accademia d'Ungheria-ba, ahol az első eligazítást Signore Luigi-tól, a portástól kaptam. Megmutatta a Palazzina első emeletén a lakószobámat és földszinti műtermemet. Az intézet igazgatójánál tett hivatalos bemutatkozó látogatásom udvarias tájékoztatásainak lényege az volt, hogy szobrászati tevékenységemhez szükséges anyagi támogatást megkapom. A titkárságon egy jelentős pénzüsszeget vehettem át, mert az étkezéstről

mindenki maga gondoskodott. A tájékozódásban és beilleszkedésben a már korábban odaérkezett szobrász kollégák, Marton Frigyes és Metky Ödön barátián segítettek. A közelben minden megtalálható volt, ami a létfenntartáshoz szükségeltetett, a tejbolt, kenyérbolt, kávézó, kiskocsmá, pizzéria, no és a kisvendéglő, ahol az ösztöndíjas művészek jó része törzsvendég volt. A trattoria vezetője, szakácsa és felszolgálója egy személyben Liana Signorina derűs közvetlensége és konyhaművészete az otthoniasság érzetét adta az asztaltársaságnak, ahol karácsony vigiliáján megismertem Pausz Ilona festőművésznőt, aki Kassa város szülőtte és Szegeden, édesanyja szülővárosában a rokon Nyilassy Sándornál kezdett festeni, majd a budapesti Képzőművészeti Főiskolán Karlovicsky és Benkhard voltak a mesterei. Művészeti munkásságát, tanulmányait Olaszországban, a Firenzei Akadémián kezdte, és 1939 végén ösztöndíjasként Rómában folytatta az Accademia d'Ungheria művészközössége tagjaként. Főként a közös ebédek melletti társalgás indította el az ismerkedést és a közös programokat. Jól beszélt olaszul, és hozzá csatlakozva intéztük az állami, városi és vatikáni múzeumok, gyűjtemények és létesítmények díjmentes látogatásához szükséges kényelmes igazolványokat, a tessera-kat.

A múzeumok nyomasztóan bőséges anyaga, a bőség zavara arra indított, hogy némi tapasztalatszerzés után egy-egy szoborművet kiválasztva azt az egyet tüzetesen megcsodáltam, mert sokat és sokfélét csak felületesen lehetett itt tanulmányozni. Ismerkedtem Rómával, jártam a múzeumokat, fórumokat és templomokat, tervezgettem és meditáltam. Vásároltam plasztilint, egyéb mintázáshoz szükséges kelléket, egy nagyobb és egy kisebb kalapácsot, és egy sorozat mészkőfaragáshoz való vésőt. Elsőnek egy kisplasztikát mintáztam, egy ülő Assisi Szent Ferenc szobrocskát, amint a halaknak prédikál, és készítettem egy érmét, ahogy vízparton fák között ül és az erdő madaraival társalog. Néhány rajzi vázlat után egy „tékozló fiú” tárgyú lapos relief készült subiacoi mészkőből, s közben kedvem támadt egy nagyobb szobor faragásához. Több vázlat közül a szenetek sorából Szent Kristófot választottam, hogy azt életnagyságnál nagyobb méretben egyenest kőbe faragjam. A mészkőtömböt a közeli Tivoli egyik kőbányájában fejtettem, hogy hamarosan műtermembe kerülhessen. Alig készültem el néhány tanulmányrajzzal, ott volt a kőtömb, mely kihívóan várta, hogy kibontsam belőle a beleképzelt Szent Kristóf szobrot, melyet a reneszánsz gondolat szerint az őt körülvevő holt anyagból ki kell szabadítanom.

Szobrász példaképeim kivétel nélkül a kalapács és véső emberei, az „alla prima”, az egyenest a kőbe faragás művészei voltak. E tekintetben legtanulságosabbak a befejezetlen szobrok az egyiptomi, az archaikus görög, a középkori és főként a reneszánsz alkotások sorában, mert ezekről leolvasható, hogyan is dolgoztak. Gondoljunk csak Michelangelo Firenzében lévő befejezetlen rabszolgájára és a csúcsteljesítményére, a Milánóba került Rondanini Piétára, no és arra, hogy a több, mint háromszoros életnagyságú Dávidját is így faragta. Az én Crisoforo szobrom szép lassan kibontakozott a tömbből, és még a fizikai fáradtság érzete is öröm volt számomra, mert csak délutánonként faragtam, igaz, hogy néha az esti órákig. A tervezett időpontra a szobor elkészült, és az ösztöndíjas művészek közös kiállítását rendező Gerevich Tibor úgy határozott, hogy a Kristóf a Palazzo lépcsőfeljárója előtti két oszlop között kerül felállításra, egy súlyos drapériafüggöny előtt. Tudomásom szerint évtizedeken át ott állott,

amíg át nem tették a palazzina előtti függőkertbe, ahol most úgy viszi vállán a kitárt karú kis Jézust, mintha épp most hozta volna át a Teverén, mi pedig készülődtünk a hazautazásra.

Időközben sokasodtak a riasztó hírek a hitleri hadműveletekről, a második világháború borzalmairól. Június 15-én érkeztünk jövendőbelimmel, Pausz Ilona festőművésznővel Budapestre. Több napot ott kellett töltenem, és akkor határoztam el, hogy az ősszel beiratkozom a Képzőművészeti Főiskolára. Novembertől már az új légkörrel, régi ismerős hallgatókkal és tanárokkal találkozva folytattam tanulmányimat. A műtermekben nem volt érvényben az „Inter arma silent musae”. Itt két esztendő telt el újabb művészeti tanulmányokkal, miközben változatos, főként grafikai munkavállalásokkal biztosítottam az életemet.

Sopronnal a kapcsolatom állandó maradt, mert a szünidőben elegendő időt töltöttem itthon ahhoz, hogy újabb gyökereket eresszek, amihez a szobrászati megbízások is alapot adtak. Ekkor mintáztam az építész Schármár család síremlékének „Piéta” szobrát és elkészültem a Lackner Kristóf dombormű tervezésével, melynek jóváhagyása után az anyagbeszerzésre került sor.

Az érmészetet mívelgetve kelheimi kőből faragtam egy Széchenyi plakettet születése 150. évfordulójára és a Város megbízásából egy kétoldalas bronzérmét is készítettem. Mivel saját műtermem még nem volt, az említett nagyplasztikák elkészítéséhez, az azokhoz kapcsolódó kőipari munkákat kivitelező kőfaragómestereknél készítettem el. Időközben sikerült az Újteleki u. 14. sz. házban egy önálló főbérleti lakást szereznem, melynek utcai szobáját műteremként rendeztem be. Már itt mintáztam a Taizs család síremlékének figurális díszét (2. kép), a Szűzanya koronázását ábrázoló domborművet, és készítettem el Papp-Váry Eleménné, valamint Kolbenheyer Mór emléktábláját. Mindenszentekre elhelyeztük a Schármár család síremlékének „Pieta” szobrát.

Örömteli meglepetés volt, amikor a soproni népszavazás évfordulóján a „Hűség” művészeti díjat átvehettem. Nemsokára a Winkler Oszkár tervezte Ógabona tér – Lackner utcai sarokházra felhelyezhettük a Lackner Kristóf domborművet is.

A városi művészetpártoló polgármesterének, dr. Kamenszky Árpádnak köszönhetjük Horváth József festőművésszel együttesen azt a műteremépületet, melybe bérlőként beköltözhattünk, a háttérben a nyomasztó eseményekkel.

A Várkerület útrendezési tervei előirányozták az Előkapu és a Mária szobor térségében három szobormű létesítését, melyekhez a történelmi hagyományok adhatták a „Városvédő”, a „Polgár” és a „Krónikás” szobrának gondolatát. Miután a budapesti zsűri is jóváhagyta vázlataimat, megkezdhettem az érdemi munka nehezét, de semmi sem ment simán, békésen.

A Rómában kezdődött kölcsönös vonzalomnak természetes folyománya volt az 1944 februárjában kötött házasságunk Pausz Ilonával, nem sejtve, hogy az év végére már előrehaladott áldott állapotban kell elhagynia Kassát, a szülővárosát, s menekülteként érkezik Sopronba.

Amint lehetett, elkezdtem a három köztéri szobor egyikének kivitelező munkáját. A kötömbből a városvédőt kezdtem kibontani, amelynek a fizikumot legjobban igénybevevő része a nagyolás. Jót tett a huzamos erő kifejtés és figyelemkoncentráció,

mert hosszú órákon át mentesített a problémáimtól. Amikor helyükre kerültek a fő formák, a részletek befogadói, a figura végleges pozitúrája és arányai, a szobor már szépen kibontakozott.

2. kép. Szakál Ernő a Taizs család síremlékét faragja 1942.
Szakál Ernő Múzeum-alapítvány, Pereszteg

A hétköznapi gondok erősen befolyásolták bennem az elfáradás és pihenés normális testi-élettani ritmusát, miközben akaratlanul engem is nyomasztottak lelki-szellemi terhek. A vészterhes politikai történések, a nyilas rémuralom tettei, a menekültek és üldözöttek tízezreinek tragédiáihoz, az általános embertelenséghez és fejetlenséghez a háborús események is hozzátették a magukét. December 6-a volt, amikor a Hitleri Todt szervezet fogdmegei egy tankcsapda-ásáshoz kényszerítettek valahol a Sopronkőhida és Margitbánya közötti domboldalon, ahonnan láthattam,

hogy a csillogó amerikai liberátorok mint hullatták le bombaterheiket, égig érő gyászfekete füstfelhőbe borítva Sopront.

Még a bombariadó feloldása előtt érkeztem be a városba. Kétségbeesett emberek és romok látványa fogadott, és végül egy igaz hálaadó sóhaj, mert a szeretteimet az óvóhelyen találtam. A lakásunk legtöbb ablaka kitört, az udvari szobáé tokkal együtt bent feküdt a szobában. Volt is tennivalóm bőven. A hiányzó ablaküvegek helyére olajos papír került és életünk lassacskán újra elrendeződött. A csendes karácsonyi ünnepek közös örömei mellett egy elszomorító meglepetés is ért, mert január elsejére behívtak katonai szolgálatra.

Egy kis létszámú alakulathoz kerültem, ahol leponyvázott szekerek őrzésével és őrségállással teltek napjaim. Nekem úgy tűnt, hogy szinte céltalanul vándorolgtunk a Csallóközben, majd a nyugati végeken, hogy végül mindannyian Burgenlandban kössünk ki. Itt egy német tiszt gondoskodott arról, hogy megmutassuk katonai erényeinket, ezért Locsmánd határában egy előkészített lövészárkba kerültünk magyar tisztek segédletével. Félelmetes dőrejek kíséretében az orosz hadigépezet nagypénteken szinte puskalövés nélkül mintegy átlépett rajtunk. Elvették fegyvereinket és hamarosan egy menetoszlopban bandukoltam sorstársaimmal Kőszeg felé azzal az ígérettel, hogy ott adnak majd egy papírt, amellyel bizton mindenki hazamehet. Inkább nem hittem, mint igen, ezért néhány fővárosi vagányt követve egy Budapestre igyekvő csoporthoz szegődtem. Megtehettük, mert abban a zónában voltunk, amelyen a harcoló egységek már túl, de a megszállók még innen voltak. Nagyszombaton már Kópházán voltam és Húsvét vasárnapján, a feltámadás ünnepén Sopronban. Úgy érzem ma is, hogy nem szöktem meg, csak amolyan mázlis módra hazajöttem. *(Folytatjuk.)*